

Віктор СИДОРЕНКО

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ КРЕДИТНОГО ПРОЦЕСУ БАНКУ

Висвітлено методичні підходи, виокремлено критерії ефективності кредитного процесу. Обґрунтовано розроблену автором систему показників оцінки ефективності кредитного процесу, вимоги до її формування, розкрито напрями підвищення ефективності кредитного процесу в комерційних банках в сучасних умовах.

Необхідність підвищення ефективності кредитного процесу у вітчизняних комерційних банках зумовлює нагальну потребу в удосконаленні методичних підходів до її оцінки, чіткого визначення її напрямів і послідовності відповідних дій з метою підвищення обґрунтованості прийняття управлінських рішень у цій сфері.

Дослідженнями проблематики кредиту, організації кредитних відносин та кредитного процесу в комерційних банках займалися багато зарубіжних і вітчизняних вчених, зокрема, М. Божко, М. Бунге, О. Василик, В. Геращенко, Б. Івасів, Л. Євтух, О. Канаєв, Т. Караченцева, Г. Карпенко, Дж. Кейнс, Т. Ковальчук, О. Лаврушин, В. Лагутін, В. Лексіс, Дж. Ло, М. Мордвинов, М. Крупка, А. Мороз, Д. Рікардо, В. Рослов, М. Савлук, О. Скаско, А. Сміт, Й. Трахтенберг, М. Фрідмен, А. Чухно, Р. Шаріпов, Й. Шумпетер та ін. Однак визначення сутнісних характеристик кредиту та кредитних відносин і досі залишається логічно незавершеним, що певною мірою негативно позначається на ефективності кредитного процесу, а часом спричиняє й кризові явища.

В умовах фінансової нестабільності правомірно вести мову про ефективність кредитного процесу (його економічну, соціальну, строкову, валютну і цільову складові), а також ефективність з позицій кре-

дитора і позичальника. Це, своєю чергою, вимагає розробки відповідних критеріїв ефективності.

Метою статті є висвітлення методичних підходів та розробка системи показників оцінки ефективності кредитного процесу банку для забезпечення прийняття ефективних кредитних рішень.

Загальна ефективність кредитного процесу в комерційних банках складається з ефективності як окремих кредитних операцій, так і обслуговування кожного конкретного позичальника. Вона значною мірою зумовлюється рівнем його розвитку в комерційних банках. Для її оцінки необхідно, насамперед, з'ясувати, що є її критеріями і показниками, які чинники впливають на її рівень.

На нашу думку, ефективним кредитним процесом у комерційних банках варто вважати такий стан ініціювання й складання кредитних заявок, ідентифікації позичальників, кредитного ухвалення, адміністрування кредиту (лімітування, зберігання документації, виплату коштів, звітування про порушення), руху кредитного потоку, управління кредитним ризиком, який дає змогу досягти максимальної рентабельності кредитної діяльності за збереження ліквідності та фінансової стійкості банківських установ і банківської системи загалом.

Ефективність кредитного процесу – багатовимірне явище. А відтак, в управлінні ефективністю кредитного процесу в комерційних банках треба керуватися її різноманітними критеріями і показниками. Ефективність діяльності банку загалом і кредитного процесу зокрема зазвичай оцінюється на основі фінансової результативності. Окремі дослідники здійснюють такі оцінки з огляду на ризикованість кредитного процесу. Однак всі пропонувані критерії ефективності є економічними. Водночас, для комплексного управління ефективністю кредитного процесу в комерційних банках варто виокремлювати і критерії його соціальної та суспільної ефективності.

До критеріїв ефективності кредитного процесу в комерційних банках, на нашу думку, належать:

- міра реалізації банківськими установами функцій з акумулювання тимчасово вільних грошових коштів домогосподарств і господарюючих суб'єктів і їх трансформації в різноманітні кредити;
- рівень оптимізації інституціональних умов, структури банківської системи та кредитної інфраструктури, ресурсного покриття діяльності банківських установ і їх конкурентоспроможності, здатної забезпечити всім членам суспільства однаковий доступ до кредитів;
- ефект від інвестування в кредитну заборгованість;
- ступінь задоволення потреб різних категорій позичальників у кредитних ресурсах, наданих на прийнятних для них умовах;
- рівень кредитного ризику;
- стан управління кредитним портфелем;
- величина знецінення кредитної заборгованості банку;
- рівень дивідендів акціонерів і заробітної плати та надбавок працівників кредитних підрозділів банку;

- ступінь захисту інтересів кредиторів і позичальників.

Зазначені критерії ефективності кредитного процесу мають характеризуватися основними і допоміжними кількісними й якісними показниками, що свідчать про ступінь їх досяжності в комерційних банках.

Такі показники повинні бути кількісно вимірними з відповідними одиницями виміру, базовим і цільовим значенням; давати уявлення про ступінь задоволення потреб позичальників обсягом, структурою і якістю кредитних продуктів; бути складовою системою показників ефективності функціонування банку і банківської системи загалом. Так, міра якості реалізації банківськими установами функцій з акумулювання тимчасово вільних грошових коштів населення і господарюючих суб'єктів і їх трансформації в різноманітні кредити повинна оцінюватися за оптимальними обсягами заощаджень населення і вільних коштів суб'єктів господарювання, що залучаються банками, а також дохідністю залучених коштів (різниця між доходами і витратами банку за мінусом сформованих резервів до суми власного капіталу і зобов'язань банку).

Зростання зазначених показників свідчить про правильність (оптимальність) здійснюваної банком кредитної політики, встановлення відсоткових ставок за користування кредитами та за залучення банком коштів, а також належну практику ризик-менеджменту (табл. 1).

При формуванні в комерційному банку системи показників ефективності кредитного процесу слід пам'ятати, що, по-перше, останні мають бути складовими збалансованої системи показників ефективності роботи банківської установи, по-друге, про узгодженість і навіть суперечливість цілей різних учасників кредитного процесу, а також відмінність оцінки ефективності кредитного процесу на різних етапах його реалізації; по-третє, необхідність виявлення не лише статичних, а й динамічних показників ефективності.

Показники ефективності кредитного процесу в комерційних банках*

№	Назва показника	Порядок розрахунку
1.	Дохідність кредитного портфеля (кредитних операцій) банку	відсоткові доходи від кредитної діяльності / обсяг наданих банком кредитів в річному обчисленні
2.	Чиста дохідність кредитів	чистий відсотковий дохід / обсяг кредитного портфеля
3.	Рентабельність кредитних операцій	дохід від наданих кредитів / витрати на залучення ресурсів (відсотки, виплачені за вкладками та за міжбанківські кредити)
4.	Ефективність кредитних операцій банку	доходи від надання кредитів / витрати на здійснення кредитного процесу + обсяг сформованих резервів + обсяг неповернених кредитів
5.	Питома вага доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів банку	доходи від надання кредитів / сукупний обсяг доходів банку
6.	Дохідність кредитних операцій на одиницю активів	доходи від надання кредитів / середній обсяг активів
7.	Середній розмір наданого кредиту	загальний обсяг наданих кредитів / їхня кількість
8.	Середній строк користування кредитами	середньоарифметичне зважене від строків користування кредитами (вага – розміри наданих позик), середньогармонічне зважене (вага – тривалість обороту кожного кредиту)
9.	Середня відсоткова ставка наданого кредиту	середньоарифметичне зважене від ставок за користування кредитами (вага – розміри наданих позик)
10.	Обсяг простроченої заборгованості за кредитами і відносні показники простроченої кредитної заборгованості	абсолютний обсяг простроченої кредитної заборгованості і абсолютний обсяг простроченої кредитної заборгованості / сукупний обсяг кредитної заборгованості
11.	Середня кількість оборотів позик за рік	обсяг наданих за рік кредитів / середня величина показника середнього строку користування позиками
12.	Коефіцієнт використання депозитів	середня заборгованість за кредитами / середні залишки на депозитних рахунках
13.	Коефіцієнт використання залучених ресурсів	середня заборгованість за кредитами / середній обсяг залучених ресурсів
14.	Продуктивність роботи працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі	загальний обсяг наданих кредитів / середньорічна чисельність працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі
15.	Ефективність витрат на працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі	доходи від кредитної діяльності / витрати на працівників підрозділів банку, задіяних у кредитному процесі
16.	Ризик кредитного портфеля банку	розрахункове значення резерву під нестандартну кредитну заборгованість за кредитними операціями банку / вартість кредитного портфеля
17.	Коефіцієнт ефективності управління кредитним портфелем банку	різниця між реальною й очікуваною дохідністю портфеля і ставкою без ризику / показник, який відображає ризик портфеля
18.	Внутрішній ліміт ефективності кредитних операцій	граничний рівень, нижче якого надання кредиту є недоцільним
19.	Частка інноваційних кредитних продуктів у кредитному портфелі банку	обсяг наданих інноваційних кредитних продуктів / сукупний обсяг кредитного портфеля банку
20.	Коефіцієнт стабільності доходу від кредитного продукту	граничний термін отримання стабільного доходу за кожним конкретним видом кредитування за мінусом коефіцієнту дострокового погашення кредиту / граничний термін отримання стабільного доходу за кожним конкретним видом кредитування
21.	Ефективність кредитного продукту	витрати на залучення ресурсів + витрати на формування резервів + операційні витрати на аналіз, надання і обслуговування кредиту + аналітична ризик-маржа / витрати на проведення сервісних операцій (зарахування коштів на поточний рахунок, їх списання, моніторинг стану позичальника тощо)

* Складено автором.

Серед показників ефективності кредитного процесу доцільно виокремлювати і показники: ступеня виконання планових параметрів кредитної діяльності, кількості залучених позичальників і лояльності клієнтів банку, досягнення певних фінансових результатів (обсяг відсоткового доходу), ефективності здійснюваних банком в ході кредитного процесу змін, успішності освоєння позичальниками отриманих коштів і вирішення (своєчасність і повнота) ними тих чи інших питань, кількості повторних звернень клієнтів (повторних звернень клієнтів до загальної кількості звернень за отриманням кредиту за певний період), скарг чи нарікань клієнтів, часу обробки запитів, успішності розрахунку за борг. Це зумовлено тим, що система показників ефективності, яка включає лише фінансові показники, не може повною мірою характеризувати всі аспекти здійснення в банку кредитного процесу/підпроцесу, дати відповідь на запитання, чому позичальник надав перевагу саме даному банку чи, навпаки, відмовився від його послуг.

Формування системи показників ефективності кредитного процесу в комерційному банку, на наш погляд, має відбуватися за такою схемою (рис.1).

Проведення обґрунтованої оцінки стану відповідності комерційних банків визначеним критеріям ефективності кредитного процесу уможлиблює втручання, в разі потреби, державних регуляторів у кредитну діяльність банківських установ для усунення виявлених недоліків.

Ефективність кредитного процесу в комерційних банках безпосередньо позначається на ефективності взаємодії банківського і реального секторів національної економіки, а відтак – ефективності функціонування реального сектору економіки.

Явищем, що в кінцевому підсумку матеріалізується в конкретних показниках і характеризує стан взаємовідносин між банківським і реальним секторами національної економіки, є й кредитний профіцит/кредитний дефіцит. Перший має місце в разі перевищення кредитними можливостями системи комерційних банків кредитних по-

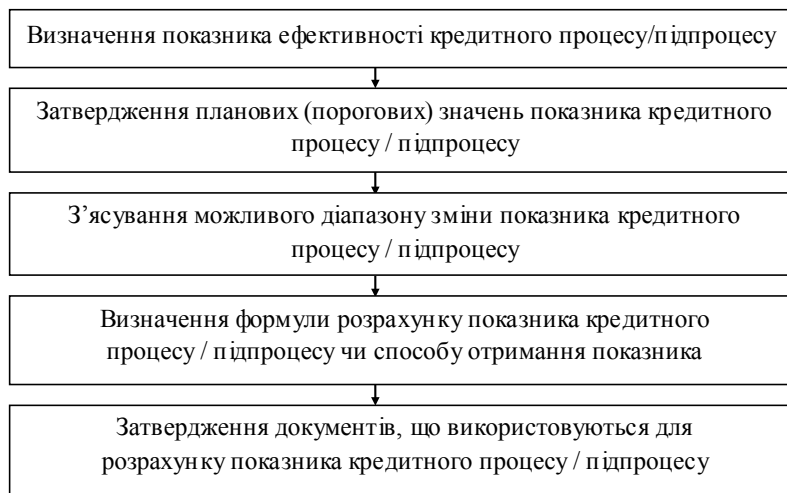

Рис. 1. Схема формування системи показників ефективності кредитного процесу / підпроцесу в комерційному банку*

* Побудовано автором.

треб реального сектору економіки, а другий – за протилежних умов.

Досі не існує однозначної думки щодо визначення кількісних параметрів зазначених показників. Однак, на нашу думку, цілком можна погодитись з підходом, запропонованим для цього російськими науковцями. Згідно з ним пропонується оцінювати кредитний дефіцит (профіцит) таким чином [1, 246]:

$$v = \frac{CF}{CN} - 1,$$

де v – показник кредитного дефіциту (профіциту);

CF – коефіцієнт фактичного стану банківської системи, що визначається у вигляді відношення активів банківської системи до ВВП;

CN – коефіцієнт нормального стану національної банківської системи.

Якщо б CN був відомий, то, розглядаючи економіку країни, можна було сказати, що при $v = 0$ банківська система країни адекватна її реальному сектору. При $v > 0$ має місце надмірне накопичення активів банківської системи відносно реального сектора, тобто *кредитний профіцит*. Нарешті, при $v < 0$ розвиток банківської системи недостатній відносно реального сектору (*кредитний дефіцит*).

При цьому феномен кредитного дефіциту характерний для країн з перехідною економікою і не характерний для країн з

розвиненою ринковою економікою. Відтак, оцінку CN треба шукати на множині фактичних коефіцієнтів CF , характерних для країн з розвиненою ринковою економікою і домінуючою роллю банків у фінансовій системі. Відтак, як CN може бути прийнятий мінімальний серед коефіцієнтів CF , характерних для останньої групи країн.

В Україні в 2000 р. відношення чистих активів банківської системи, скоригованих на резерви за активними операціями, до ВВП становило 21,8%, тоді як в більшості провідних країн (Німеччина, Японія, Великобританія, Швейцарія та ін.) – 200–300% [2]. Отже $CN \approx 200\%$. Є й інший варіант оцінки CN . Так, на думку О. Солнцева, коефіцієнт CN можна встановити на рівні 100%, трохи нижче відношення банківських активів до ВВП, характерного для індустріально розвинених країн другого ешелону, таких, як Греція і Південна Корея [3]. А показник v для української економіки в 2000 р. вимірювався величиною, рівною приблизно – 0,89, що свідчить про істотну невідповідність банківського сектору національної економіки реальному сектору. За останні роки (2001–2009 рр.) ситуація змінилась на краще (табл. 2): відношення чистих банківських активів до українського ВВП зросло з 21,8 до 97,5%, тобто більш ніж вчетверо. Якщо прийняти, що за ці роки значення CN не змінилось, то отримуємо, що показник v скоротився до – 0,51. Однак в 2009 р. попри

Таблиця 2

Відношення чистих активів банківської системи України до ВВП в 2000–2009 рр.*

(на кінець року)

Показники	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Чисті активи (скориговані на резерви за активними операціями), млн. грн.	37129	47 591	63896	100234	134348	213878	340179	599396	926086	880302
ВВП, млн. грн.	170070	204190	225810	267344	345113	441452	544153	720731	949864	914720
Відношення чистих активів до ВВП, %	21,8	23,3	28,3	37,5	38,9	48,5	62,5	83,2	97,5	96,2

* Розраховано автором за даними НБУ і Державної служби статистики України.

скорочення ВВП на 15% відношення чистих банківських активів до ВВП знизилось порівняно з попереднім роком на 1,3 в.п. до 96,2%. А відтак, показник ψ зріс до $-0,52$.

Одним із дієвих напрямів підвищення ефективності кредитного процесу в комерційних банках в умовах процесоорієнтованого підходу до управління й поєднання функціонального і процесного управління в них є чіткий опис і регламентація усіх його складових, що уможлиблює: *формалізацію існуючої в банку моделі кредитування шляхом* розробки регламентів, положень і посадових інструкцій, внутрішніх стандартів і нормативів, систем управління якістю, а також усунення дублювання функцій кредитних інспекторів та інших банківських працівників, посилення відповідальності банківських службовців за виконувану роботу, визначення стратегічних і тактичних напрямів розвитку кредитного процесу в банку.

В свою чергу, за наявності чітких регламентів, положень і інструкцій, банк зможе оцінити їхню ефективність в організації контролю над кредитним процесом і, в разі потреби, для підвищення їх дієвості ініціювати внесення до них необхідних змін і доповнень.

Загалом же удосконалення оцінки ефективності кредитного процесу в комерційних банках сприятиме підвищенню рівня його безпечності, формування підходів до якої потребує проведення спеціальних досліджень.

Література

1. *Маевский В.И. Реальный сектор и банковская система // Журнал новой экономической ассоциации. – 2009. – № 1–2. – С. 245–248.*
2. *Ершов М. О стереотипах в экономической политике // Вопросы экономики. – 2001. – № 12. – С. 4–17.*
3. *Тальская М. Послезавтра // Эксперт. – 2006. – № 47 (541).*